

شناسایی جرائم امنیتی و مدیریت آن‌ها در استان سیستان و بلوچستان

محسن فاتح^۱، محمدحسین پوریانی^۲

۱- کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم شناسی دانشگاه آزاد نراق

۲- عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد نراق

چکیده

کشور ایران به دلیل واقع شدن در منطقه خاورمیانه با مخاطرات، چالش‌ها و تحولاتی عمده در محیط امنیتی خود رو به رواست. واقعیت است که محیط راهبردی ایران، از جمله امنیت ملی در معرض حوزه‌های متعدد ژئوپلیتیک بیرونی قرار دارد؛ درعین حال فضای سرزمینی ایران به سبب آن که مکمل راهبردهای جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیکی کشورها و قدرت‌های پیرامونی است، تهدیداتی چون مهاجرت‌های غیرقانونی، قاچاق مواد مخدر و سلاح‌های غیرمجاز، جنایات سازمان یافته، ورود کالاهای ممنوعه، ناامنی نواحی مرزی و حمله به پاسگاه‌های مرزبانی و غیره در کنار تحرکات قومی- مذهبی به‌ویژه پس از جنگ افغانستان، امنیت مرزهای شرقی ایران را به مخاطره انداخته است. مناطق بی‌ثبات هم‌جوار ایران به‌خصوص در شرق کشور باعث دغدغه‌ها و نگرانی‌های اساسی شده و فقدان رشد دموکراسی و ناپایداری دولت‌های پیرامونی و گسترش اقتدار قومی آن‌ها و نیز وجود بزرگ‌ترین قطب تولید مواد مخدر و انواع قاچاق‌ها در مرزهای سیستان و بلوچستان بر آسیب‌پذیری مرزهای جغرافیایی و امنیتی ایران افزوده است. معمولاً حاشیه‌های مرزی محل تجمع گروه‌های نژادی، مذهبی و زبانی است و از این نظر استان سیستان و بلوچستان از شرایط ویژه‌ای برخوردار است. گذشته از همه، موقعیت جغرافیایی استان و حضور تعداد کثیری از اتباع بیگانه سبب تشدید عملیات تروریستی در این استان گردیده و درنهایت نبود ثبات و بروز چالش‌های امنیتی را برای منطقه سیستان و بلوچستان و کشور به ارمغان آورده است. در مقاله حاضر، درصدد آن هستیم که با روش توصیفی- تحلیلی به شناسایی، بررسی و تحلیل مهم‌ترین چالش‌های امنیتی موجود در مرزهای سیستان و بلوچستان بپردازیم.

واژگان کلیدی: سیستان و بلوچستان، عملیات تروریستی، اتباع بیگانه

۱- مقدمه

تأمین امنیت به مثابه یک مفهوم نسبی، پیچیده، مبهم، مهم‌ترین وظیفه دولت ملی محسوب می‌شود. اختلاف قابل توجهی در مورد مفهوم امنیت و مدل‌های آن وجود دارد در برقراری این ارتباط، عنصر روانی، ارزشی‌ها و پیش‌زمینه‌های ذهنی نقش برجسته‌ای ایفا می‌کنند که از آن با عنوان عنصر غیرمادی یا احساسی امنیت یاد می‌شود. در این راستا مسئله امنیت ملی مستلزم درک گسترده‌ای از سطوح اساسی تحلیل‌ها و موضوعاتی است که مطالعات بین‌المللی را تشکیل می‌دهد (بیات، ۱۳۸۸). گرچه اصطلاح امنیت ملی به ظاهر امری است که به سطح دولتی مربوط می‌شود، اما ارتباطات بین این سطح با سطوح فردی، منطقه‌ای و سیستمی به گونه‌ای است که نمی‌توان آن را انکار نمود. امنیت ملی به ظاهر بر جنبه‌های سیاسی و نظامی متمرکز است که در آن‌ها دولت نقش اساسی دارد دولت در قلب مفهوم امنیت قرار دارد، اما این انگاره را بدون توجه به نقش آفرینان و پوشش ابعاد اجتماعی، اقتصادی و محیطی نمی‌توان فهمید. تا حدودی می‌توان امنیت فردی، ملی و بین‌المللی و امنیت نظامی، سیاسی، اجتماعی فرهنگی، اقتصادی و زیست‌محیطی را موضوعاتی مستقل از هم در نظر گرفت، اما درک کامل هریک از آن‌ها (انواع امنیت) تنها با ملاحظه سایر موارد مقدور است (میوه‌یان و همکاران، ۱۳۹۷). عوامل متعددی موجب اهمیت و ضرورت پرداختن به بحث جرائم امنیتی در این پژوهش شده است. شرایط رشد اقتصادی استان، برنامه‌های توسعه‌بخشی، حساسیت افکار عمومی، توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات، همسایگی با کشورها و مرزی بودن استان همه و همه از جمله عواملی هستند که اهمیت برخورد با جرائم علیه امنیت من جمله تروریستی را افزایش داده‌اند. از بیان مطالب فوق و روشن شدن زمینه‌های آن این مهم به دست می‌آید. در این راستا تحقیق حاضر به روش توصیفی باهدف شناسایی جرائم امنیتی و مدیریت آن‌ها در استان سیستان و بلوچستان انجام پذیرفته است.

۲- روش تحقیق

این تحقیق از حیث هدف کاربردی است زیرا نتایج آن می‌تواند در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌ها تأثیرگذار باشد. با توجه به اهمیت مطالب و به روز بودن آن‌ها و ملاحظات مرتبط با متغیرها و گزاره‌های دخیل در روند تحقیق و ابعاد گسترده چالش‌های امنیتی مرزهای سیستان و بلوچستان روش تحقیق، توصیفی - تحلیلی است؛ که با مرور و مطالعه گزارش و مقالات در این زمینه به دست آمده است.

۳- نتایج

این تحقیق از حیث هدف کاربردی است زیرا نتایج آن می‌تواند در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌ها تأثیرگذار باشد. با توجه به اهمیت مطالب و به روز بودن آن‌ها و ملاحظات مرتبط با متغیرها و گزاره‌های دخیل در روند تحقیق و ابعاد گسترده چالش‌های امنیتی مرزهای سیستان و بلوچستان روش تحقیق، توصیفی - تحلیلی است؛ که با مرور و مطالعه گزارش و مقالات در این زمینه به دست آمده است.

-تعاریف و مفاهیم

-جرم

از نظر لغت به معنی گناه و انجام عمل نهی شده و یا ترک فعل توصیه شده است. ملاک جرم بودن یک عمل بیشتر تابع دیدگاه‌های مختلفی که حقوقدانان و دانشمندان در خصوص مسائل اجتماعی داشته‌اند است. جرم در معنای فقهی آن، به معنی گناه و انجام عمل نهی شده و یا ترک فعل توصیه شده است. در اسلام هر عمل خارجی (چه فعل باشد چه ترک فعل) مغایر با اوامر و نواهی خداوند متعال جرم محسوب شده و مستحق مجازات است، و از آن با تعابیر اثم، سیئه، سوء و جناح یاد شده است. ملاک اصلی جرم بودن عملی همان مخالفت با اوامر و نواهی است چه مفسده آن عمل متوجه شخصی مجرم باشد و چه متوجه دیگران و جامعه. و در معنای حقوقی آن طبق ماده ۲ قانون مجازات اسلامی ۹۲، هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است جرم محسوب می‌شود. در تعریف جرائم علیه امنیت گفته شده که اعمال مجرمانه‌ای است که ارتکاب آن‌ها باعث ایجاد هرج و مرج و اغتشاش در نظم داخلی یک کشور می‌شود. مثل تحریک مردم به درگیری با یکدیگر، تخریب مؤسسات عمومی، بمب‌گذاری در اماکن عمومی و... جرائم علیه امنیت خارجی هم اعمال مجرمانه‌ای است که ارتکاب آن‌ها باعث اخلال در نظم بین‌المللی یا به تعبیر دیگر باعث خدشه به استقلال و تمامیت ارضی یک کشور می‌شود. مثل جاسوسی به نفع اجانب (عارفیان، خسروی مروز، ۱۳۹۶).

-اصطلاح جامعه‌شناختی جرم

در معنای لفظی چون از ریشه مصاحب و تحقیق در واژه لاتینی است، به طور تحت‌اللفظی، تحقیق در فرآورده‌ای مصاحبت و اجتماع را معنا می‌دهد. از این نظرگاه تحلیل جامعه‌شناختی را می‌توان تحقیق در مبانی عضویت افراد در جامعه تعریف کرد. ولی در اصطلاح فنی‌تر، تحلیل جامعه‌شناختی عبارت است از تحلیل ساختار روابط اجتماعی که بر اثر تعامل به وجود آمده است. به عبارتی تحلیل جامعه‌شناختی عبارت است از بررسی واقعیات اجتماعی یا مطالعه تشریح کننده، مقایسه کننده و توضیح‌دهنده جوامع بشری و تحلیل رفتار و کردار انسان‌ها در جامعه برحسب زمان و مکان و علت آن‌ها. در نتیجه مسائلی چون چگونگی تبیین باورها، ارزش‌های جمعی، نسبت موجود میان امر فردی و امر اجتماعی، چگونگی اندیشیدن به کنش و انگیزه‌هایی که می‌توان برای رفتارهای فردی در نظر گرفت یا وزنی که می‌بایست برای جبرهای اجتماعی قائل شد و چگونگی تحلیل این جبرها، می‌تواند تحت عنوان تحلیل جامعه‌شناختی مطرح شود (عارفیان، خسروی مروز، ۱۳۹۶).

-امنیت و رمز

در حال حاضر و با توجه به رخدادهای پیش‌آمده در جهان و سطح ارتباطات همه مسای به هم مرتبط و نزدیک شده‌اند که یکی از این موارد نیز بحث امنیت و وجود آن است. در چنین شرایطی بایستی خاطرنشان ساخت که امنیت یک کشور به امنیت بقیه کشورها مرتبط خواهد شد و برعکس، یعنی مفهوم امنیت یک مفهوم متقابل، مساوی و یکسان برای همه دولت‌هاست. بدین‌سان هر رویدادی که در یک ناحیه اتفاق می‌افتد در نواحی دور و نزدیک تأثیر می‌گذارد. بر همین اساس اصلی‌ترین دلیل ایجاد رمز را می‌توان امنیت عنوان کرد. بنابراین ریشه عمده‌ای از

مشکلاتی را که در داخل یک کشور بروز می‌کند، باید در مرزها جستجو نمود؛ زیرا ورود و خروج هرگونه اشخاص و کالاهای قاچاق، مواد مخدر و وسایل منکراتی که باعث اختلال در سیستم اقتصادی، فرهنگی، امنیتی و بهداشتی می‌گردد، از طریق مرزها انجام می‌گیرد (اخباری و نامی، ۱۳۸۸). مفهوم ایجاد امنیت در مرز، جلوگیری از هرگونه اعمال خلاف قاعده در طول مرزهای یک کشور و کانالیزه نمودن تردد اشخاص و حمل و نقل با رعایت ضوابط قانونی از طریق دروازه‌های مجاز مرزی است. امنیت مرزی به معنای جلوگیری از هرگونه اعمال خلاف قانون در طول مرزهای یک کشور و قانونی کردن تردد اشخاص و حمل کالا با رعایت ضوابط قانونی و از طریق دروازه‌های مجاز مرزی است (ره پیک، ۱۳۸۶).

-آسیب‌ها و تهدیدهای مرزی

تهدیدهای مرزی با توجه به موقعیت کشورها و شرایط و فضای پیرامونی و داخلی متفاوت است و می‌تواند شامل موارد زیر باشد: تهدیدهای امنیتی؛ تهدیدهای سیاسی؛ تهدیدهای اقتصادی؛ تهدیدهای فرهنگی؛ تهدیدهای قاچاق (کالا، مواد مخدر، انسان، سوخت، دارو، سلاح و ...) (سهرابی، ۱۳۸۸). برای تدوین استراتژی و اتخاذ سیاست‌های راهبردی و کاربردی تعدد همسایگان و موقعیت ژئوپلیتیکی، منشأ و منابع تهدید مرزها می‌تواند متعدد و متنوع باشد. از این‌رو مهم‌ترین منابع و بستری که تهدیدهای مرتب مرزی (در انواع مختلف) از آن‌ها منشأ می‌گیرند عبارت‌اند از:

جهت مقابله با تهدیدهای مرزی، اولین گام شناخت منابع تهدید است. با توجه به گستره جغرافیایی، طولانی بودن مرزها و تعدد همسایگان و تنوع محیطی اعم از طبیعی و انسانی؛ مرزهای تحمیلی و تداخل قومی-فرهنگی با کشورهای هم‌جوار؛ توسعه‌نیافتگی مناطق پیرامونی و مرزی؛ چالش‌ها و اختلافات زیست‌محیطی و منابع طبیعی؛ موقعیت ویژه ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی مرزها؛ روند تحولات و تغییرات نظام‌های سیاسی کشورهای هم‌جوار؛ اوضاع نامساعد و بی‌ثباتی کشورهای هم‌جوار؛ علایق و استراتژی‌های قدرت‌ها نسبت به منطقه موردنظر؛ جهانی‌شدن و تحول در کارکرد مرزها؛ عدم استراتژی مناسب و منسجم در مدیریت مرزی کشورها (اخباری و نامی، ۱۳۸۸). موارد فوق که به‌عنوان عوامل اصلی بسترساز برای تهدیدهای مختلف مرزی تلقی می‌شوند، هرکدام به‌تنهایی یا با اشتراک عوامل دیگر می‌توانند تهدیدهای بالقوه یا بالفعلی برای مرزهای یک کشور تلقی شوند. هر یک از این موارد باید به‌دقت مورد مطالعه قرار گیرند تا بتوان رهنمود و راهکارهای لازم جهت مدیریت مطلوب و بهینه، اتخاذ کرد. سیستان و بلوچستان استانی در جنوب شرقی ایران است که این منطقه ۱۸۷۵۰۲ کیلومتر مربع مساحت و حدود ۹۸۷ کیلومتر با افغانستان و پاکستان مرز مشترک دارد که به دو منطقه مجزای سیستان در شمال استان و بلوچستان در جنوب تقسیم شده است. مرز شرقی ایران بر طبق مأموریت گلداسمیت در سپتامبر ۱۸۷۱ تعیین شده، که باعث جدا شدن بخش‌هایی از بلوچستان ایران گردیده است. امروزه، تعداد زیادی از قوم بلوچ (حدود ۱۰ میلیون نفر) در مساحتی حدود ۳۴۷۰۰۰ کیلومتر مربع در بلوچستان پاکستان زندگی می‌کنند و گروه دیگری از بلوچ‌ها در افغانستان زندگی می‌کنند. استان سیستان و بلوچستان ایران از نظر شاخص توسعه‌یافتگی در میان استان‌های دیگر در رتبه بیست و سوم قرار دارد.

این استان از استراتژیک‌ترین استان‌های کشور از حیث امنیتی و مرزی به شمار می‌رود که به دلایل مختلف از نظر توسعه فرهنگی و اجتماعی در وضعیت پائین تری نسبت به سایر استان‌های کشور قرار دارد. علی‌رغم تلاش‌های صورت گرفته در سال‌های بعد از انقلاب برای پیشرفت این خطه، لیکن هم چنان موضوعاتی هم چون فقر، قاچاق، شرارت و ... بانام استان عجین است. چالش‌های عمده امنیتی استان سیستان و بلوچستان را می‌توان در مؤلفه‌های فعالیت اشرا و قاچاقچیان مواد مخدر در داخل و آن‌سوی مرزها، فعالیت گروه‌های تروریستی مانند جندالله، حضور اتباع بیگانه غیرمجاز و تبعات ناشی از این حضور، قاچاق، مسائل مرتبط با فرق مذهبی، حضور نیروهای خارجی در منطقه و ... عنوان کرد. استان سیستان و بلوچستان واجد چالش‌ها و ناامنی‌های ژئوپلیتیکی مهمی برای ایران است که کشور را به‌عنوان وزنه‌ای چالش دار در سیستم منطقه‌ای و سیستم جهانی در قرن ۲۱ مطرح می‌نماید. در این پژوهش به‌صورت اختصاصی به بررسی عمده‌ترین چالش‌های امنیتی در مرزهای استان سیستان و بلوچستان با تأکید بر متغیرهای فرضیه ارائه شده می‌پردازیم: ۱- انزوای جغرافیایی و دوری از مرکز انزوای جغرافیایی باعث جدا افتادگی و گسستگی میان مناطق مرزی و مناطق داخلی کشور، نبود دسترسی یا کندی آن و قرارگیری در یک موقعیت بن‌بست خواهد شد. استان سیستان و بلوچستان به دلیل هم‌جواری با کشورهای افغانستان و پاکستان و استقرار در سواحل دریای عمان، موقعیت استثنایی و ویژه‌ای پیدا کرده است. این موقعیت ژئوپلیتیکی استان را در کشور و منطقه بااهمیت ساخته است اما استان در سازمان سیاسی و فضایی کشور موقعیت حاشیه‌ای دارد. این موقعیت حاشیه‌ای در سطح ملی از یک‌سو و موقعیت حاشیه‌ای در سطح منطقه از سوی دیگر شرایط خاصی را تحمیل کرده که بیشتر منعکس‌کننده شاخص‌های منفی است تا مثبت. بر موقعیت موجود استان عوامل طبیعی و انسانی و نیز قدرت‌های فرا منطقه‌ای تأثیرگذار بوده و هست. در شکل‌گیری مسائل امنیتی در استان سیستان و بلوچستان، گسستگی وجود دارد که یکی از آن‌ها، گسست این استان به لحاظ اقلیمی و جغرافیایی با دیگر مناطق کشور است. گستره جغرافیایی زیاد و شرایط نامناسب طبیعی، به‌علاوه رفت‌وآمد زیاد و آسان مردم این منطقه به کشورهای هم‌جوار که به دلیل نزدیکی به آن‌سوی مرز صورت می‌گیرد، مشکلاتی را برای عاملین تأمین امنیت در این مناطق ایجاد کرده است. با توجه به این مطالب، می‌توان نتیجه گرفت که پدیده حاشیه‌ای بودن با پدیده ناامنی در مرزها رابطه مستقیمی دارد به‌طوری‌که باعث می‌شود مناطق دور از مرکز، جولانگاه قاچاقچیان و فراریان از قانون باشد؛ که این امر در مرزهای سیستان و بلوچستان به‌وضوح قابل مشاهده است. ۲- تنش‌های قومی- مذهبی نگاهی گذرا به شرایط سیاسی- ایدئولوژیک در سیستان و بلوچستان حکایت از آن دارد که چالش‌های واقعی اما نه به‌صورت آشکارا؛ بلکه در عمق و در خفا در حال تشدید است. در اینجا منابع قدرت تأثیرگذار در خارج از حیطه قدرت اسلامی، فعال‌تر به نظر می‌رسد و همین جنبه از موضوع است که هوشیاری ویژه‌ای را طلب می‌کند. در همین رابطه چالش‌های ایدئولوژیک بعد از قدرت گرفتن طالبان در قندهار از سال ۱۹۹۴ میلادی شدت بیشتری گرفته و به نظر می‌رسد که به‌تدریج منطقه سیستان و بلوچستان را تحت تأثیر خود قرار دهد. درعین‌حال به نحو آشکاری اندیشه طالبانی در چالش با انقلاب اسلامی قرار گرفته و در کوپته - مرکز ایالت بلوچستان پاکستان ناسیونالیسم بلوچ را نیز به مبارزه کشانده است. نزدیکی‌های قومی و مذهبی میان ساکنان استان سیستان و بلوچستان با بلوچستان پاکستان از یک‌سو و نزدیکی جدی، مکتبی و روابط گسترده عاطفی با رهبران طالبان از سوی دیگر، نگرانی‌های زیادی نسبت به انتقال بحران‌های ناشی از این پدیده به داخل ایران ایجاد نموده و حتی ابزاری برای فشار آمریکا و انگلیس به بهانه حضور نیروهای القاعده از طریق مرزهای شرقی ایجاد نموده است. مسئله وهابیت و گسترش آن در استان سیستان و بلوچستان به

پشتوانه مالی عربستان سعودی و سایر کشورهای خارجی است. از دیدگاه وهابیت این بخش از ایران دارای شرایط مناسب برای تبلیغ و توسعه فرقه‌گرایی مذهبی و وهابیت است. که مهم‌ترین عوامل آن عبارت‌اند از: وجود اهل سنت که نسبت به تشیع در اکثریت قاطع هستند؛ آزادی عمل وهابیان در پاکستان و نیز کشیده شدن دنباله قومی بلوچ‌های ایرانی به خارج از کشور، زمینه فعالیت و تبلیغات وهابیان را تسهیل می‌کند؛ سکونت بلوچ‌های حنفی مذهب در نوار مرزی استان سیستان و بلوچستان؛ فقر اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی و تفاوت‌های مذهبی در مناطق مرکز و پیرامون ایران. در مجموع، عوامل ذکر شده، از جمله عواملی هستند که باید توجه اساسی به آن‌ها شود و در صورت کم توجهی به این ویژگی‌ها ممکن است امنیت کشور در آینده با خطر مواجه گردد (حسین پور و کشاورز، ۱۳۹۷).

- توسعه نیافتگی

توسعه و امنیت دارای رابطه متقابل می‌باشند. از یک سو هر جا که امنیت باشد، توسعه پایدار می‌شود و فراهم آمدن امنیت ملی، یکی از بسترهای مناسب جهت توسعه ملی است؛ از سوی دیگر هر جا که توسعه باشد، امنیت وجود دارد. توسعه و حرکت به سوی آن، به تقویت مبانی قدرت ملی و در نتیجه، امنیت ملی در کشور می‌انجامد. زمانی که در یک جامعه امنیت نباشد، امکان سرمایه‌گذاری وجود نخواهد داشت و کاهش سرمایه‌گذاری موجب تعمیق عقب‌ماندگی خواهد شد. وجود بی‌عدالتی‌های جغرافیایی و توسعه نامتوازن بخش‌های جغرافیایی کشور موجب آسیب همبستگی و وحدت ملی شده و منجر به بروز تحولات و اگر ایانه به‌ویژه در مناطق قومی شده است. بخشی از تحقیقات صورت توسعه کشور الگوی مرکز- پیرامون حاکمیت شدیدی دارد، به‌طوری‌که بیشتر شهرستان‌های عقب‌مانده در نواحی حاشیه‌ای و مرزی کشور و در مناطق کوهستانی واقع شده‌اند. مناطق شرقی کشور که دچار محرومیت واقعی گرفته، عدم تعادل، شکاف و نابرابری‌های منطقه‌ای در کشور را حتی چیزی بیش از ده برابر دانسته و اعلام کرده‌اند که در و توسعه نیافتگی است، بیشتر حالت حاشیه‌ای پیدا کرده است، حتی جمعیت و نیروی انسانی در این مناطق چون توسعه به حاشیه رانده شده‌اند. مشکلات فرهنگی زیر همراه ساختار اجتماعی منطقه - اقتصاد عقب‌مانده و استفاده ناقص از ظرفیت‌های موجود استان سیستان و بلوچستان از تنگناهای حاضر در فرآیند توسعه آن است: وجود فرهنگ‌ها، قومیت‌های مختلف و ناهمگنی فرهنگی و اجتماعی در منطقه؛ مشکل بیکاری، عرضه نیروی کار با کیفیت نازل و نبود تخصص‌های لازم و رواج اشتغال غیرقانونی؛ بی‌میلی سرمایه‌گذاران بومی به سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های مولد که معمولاً دیر بازده است. این بی‌میلی (به‌ویژه با وجود امکان بهره‌گیری سریع و با نرخ بازده خیلی زیاد برای سرمایه‌گذاری‌های غیرقانونی) تشدید شده است؛ وجود زمینه‌های مناسب برای فعالیت‌های غیرقانونی اعم از قاچاق کالا و مواد مخدر حجم وسیعی از امکانات استان را به مبارزه با قاچاق واداشته و نیروهای مؤثر در فرآیند توسعه استان را به خود مشغول ساخته است (حسینیان و همکاران، ۱۳۹۹).

- وجود گروه‌های تروریستی

به دنبال انقلاب اسلامی، دولت جمهوری اسلامی ایران، درحالی‌که بر اثر سقوط رژیم پیشین فاقد سیستم اداری، سیاسی، نظامی و امنیتی و انتظامی قوی و مؤثری بود با بحران‌های متعددی در استان‌های مختلف روبرو شد. از جمله این بحران‌ها می‌توان از شورش گروه‌های مختلف در خوزستان، جنگل‌های شمال، آمل و ترکمن صحرا، کردستان و سیستان و بلوچستان را نام برد. اما در این میان به‌عنوان عمده‌ترین گروه‌های تروریستی که به‌منظور به

چالش کشیدن دولت مرکزی جمهوری اسلامی ایران فعالیت می‌نمودند می‌توان به فعالیت‌های گروه مجاهدین خلق (منافقین) و پژاک (اکراد غرب ایران) اشاره کرد که اقدامات سبزه‌جویانه آن‌ها علیه جمهوری اسلامی بر کسی پوشیده نیست. اما گروه تروریستی دیگری که در ادامه این گونه آشوب‌های قومی و قبیله‌ای پا به عرصه ظهور گذاشته و به‌خصوص اخیراً تلاش‌هایی را جهت به چالش کشیدن دولت مرکزی جمهوری اسلامی ایران نموده است، گروه تروریستی جندالله است. خاستگاه این گروه تروریستی در استان سیستان و بلوچستان بوده که به دنبال ظهور طالبان، با بهره‌گیری از مقبولیت و محبوبیت معنوی این گروه نزد برخی اهل سنت بلوچ تقویت گردید. این گروه تروریستی با توجه به فقر اقتصادی به همراه شکاف قومی و مذهبی در استان سیستان و بلوچستان با حمایت گروه طالبان شکل جدیدتری به خود گرفت و زمینه را برای بروز فعالیت‌های خشونت‌آمیز این گروه تروریستی فراهم نمود. بی‌ثباتی سیاسی موجود در افغانستان در دو دهه اخیر و بروز جنگ‌های داخلی متعدد در این کشور به طرق مختلف بر امنیت کشور و به‌خصوص امنیت مناطق مرزی ایران تأثیر منفی گذاشته است (پورخسروانی، ۱۳۸۲). آنچه در حادثه‌های تروریستی سیستان و بلوچستان، حائز توجه و اهمیت است، امنیت تروریست‌ها در خاک پاکستان است. پاکستان در سال‌های اخیر همواره کانون اقدام‌های تروریستی و خشونت‌های بی‌شمار بوده است. حوادث تلخ شهادت هم‌وطنانمان در سال‌های اخیر در مرزهای شرقی کشور، مبین این حقیقت است که ساماندهی و هدایت جریان‌های تروریستی از خاک پاکستان صورت می‌گیرد و تروریست‌ها و عوامل نفوذی به‌راحتی قادر به عبور از مرزهای این کشور به داخل ایران و بازگشت دوباره جلوگیری کند، اما هیچ‌گاه این تعهد عملی نشده است. یکی دیگر از امیدهای گروه‌های تروریست برای استمرار ناامنی در سیستان و بلوچستان، دامن زدن به انشقاق و تفرقه بین شیعه و سنی است. در چنین شرایطی و در نبود سازواره‌های امنیتی مناسب و نظارت و کنترل دقیق مرزها، برقراری امنیت و حفظ جان مردم، بسیار دشوار خواهد بود. آنچه باعث قوت یافتن اقدامات تروریستی در مناطق مرزی سیستان و بلوچستان می‌شود وابستگی هستند. در تمامی حوادث تروریستی در استان، دولت پاکستان متعهد شده تا از تردد گروه‌های تروریستی به خاک ایران شاهرگ اقتصادی گروه‌های تبهکار و شورشی محسوب می‌شود. پدیده مواد مخدر، تروریسم را تغذیه و تقویت نموده است (سیاهی، ۱۳۹۶).

-پدیده قاچاق

این پدیده دارای حمایت گسترده از سوی نیروهای غربی و قدرتمند از تروریست است.

-واقع شدن در کنار هلال طلایی مواد مخدر

جهان در حال توسعه شاهد بروز و ظهور بحرانی است که میلیون‌ها نفر را به دلیل ذلت اعتیاد به بردگی کشیده است. شیوع سوءمصرف هروئین در شرق آفریقا، افزایش مصرف کوکائین در غرب آفریقا و جنوب آمریکا، رشد و گسترش سریع تولید و سوءمصرف مواد مخدر صناعی در خاورمیانه و جنوب شرق آسیا از جمله بحران‌های نوظهور به شمار می‌آیند. قاچاق مواد مخدر در کنار بحران هسته‌ای، بحران جمعیت و بحران محیط‌زیست یکی از چهار بحران عمده قرن بیست و یکم لقب گرفته است. همسایگی ایران با بزرگ‌ترین تولیدکننده تریاک در جهان (افغانستان) و قرار گرفتن در مسیر بازار مصرف این مواد (اروپا و آمریکای شمالی) عامل مهمی در امنیت مرزهای کشور به‌طور عام و امنیت مرزهای جنوب شرقی به‌طور خاص است. بر اساس گزارش سازمان ملل حدود ۸۵٪ تریاک جهان

در افغانستان تولید می‌شود. همچنین افغانستان ۷۰٪ از مواد مخدر دنیا را تأمین می‌کند. تغییر و تحولات سیاسی افغانستان نیز تأثیری بر روند تولید مواد مخدر در این کشور نداشته است. تمامی کشورهایی که در مسیر ترانزیت مواد مخدر تولیدی منطقه هلال طلایی به بازارهای مصرف قرار دارند، همواره در خطر سرریز، توزیع و مصرف مواد مخدر هستند. طول مرزهای ایران با افغانستان ۹۴۵ کیلومتر است و کشورهای جهان همکاری مؤثری با ایران ندارند. ایران از دو جهت در معرض تهدیدات مواد مخدر است: اول اینکه می‌تواند محلی برای ترانزیت این مواد باشد که از این رهگذر سالانه ۵۶۱ میلیون دلار هزینه به ایران تحمیل می‌شود. علاوه بر هزینه‌های مالی هزینه‌های انسانی شدیدی نیز به ایران وارد شده است. دوم اینکه قاچاق مواد مخدر از طریق خاک ایران به اروپا و توزیع مقداری از این مواد در ایران، تعداد معتادین مواد مخدر را در ایران به شدت افزایش داده است. تک جداره بودن، کوتاهی مسیر و وجود فضاهای خالی در مرزهای شرقی ایران نیز بخشی از امتیازات مسیر ایران است. صدور مواد مخدر از شرق و جنوب شرق کشور برای مصرف داخلی و انتقال آن به بازارهای جهانی به‌ویژه اروپا، در ردیف مهم‌ترین منابع ناامنی و بحران در این منطقه از کشور است. عدم زیرساخت‌های اقتصادی، کمبود امکانات و نارسایی‌های نشأت گرفته از محرومیت عمقی سیستان و بلوچستان، بروز خشکسالی بالغ بر یک دهه و گسترش فقر و بیکاری، بستر مناسبی را برای باندهای بین‌المللی قاچاق مواد مخدر فراهم کرده تا با استفاده از افغان‌ها، بیکاران و همکاری گروه‌های ضد نظام، شبکه وسیعی برای حمل و توزیع مواد مخدر نه فقط برای اروپا و آمریکا بلکه برای بازار داخلی ایران طراحی و سازمان‌دهی کنند. فقر اجتماعی، اقتصادی، ارزان و پرسود بودن مواد مخدر را می‌توان از دیگر دلایل تأثیرگذار در افزایش قاچاق مواد مخدر در استان عنوان کرد. در شرایط فعلی میزان پائین کشفیات مواد مخدر در مناطق حاشیه مرز در مقایسه با میزان تولید و ورود آن به داخل کشور نشانگر ضعف در امر کنترل مرز برای جلوگیری از ورود این گونه محموله‌ها به نظر می‌رسد و این در حالی است که برابر سیاست‌های کلی نظام و کشور، مبارزه با قاچاق مواد مخدر، جزء استراتژی امنیتی ایران محسوب می‌شود. قاچاق کالا عبارت است از نقل و انتقال‌های مخفیانه کالاها از خارج به داخل یا از داخل به خارج از کشور، بدون پرداخت عوارض گمرکی و سود بازرگانی و بدون توجه به مقررات مربوطه. قاچاق اصولاً یک فعالیت غیرعادی است که با بروز آن در اقتصاد هر کشوری، اعتبار و منزلت اجتماعی آن کشور در جامعه تجارت جهانی خدشه‌دار می‌شود (سیاهی، ۱۳۹۶).

–قاچاق کالا-فقر و بیکاری

محرومیت‌های شدید اقتصادی و میزان بالای بیکاری در مناطق مرزی در افزایش عبور غیرمجاز افراد، قاچاق کالا و سایر اموری که مخل امنیت مرزی محسوب می‌شوند، تأثیر شگرفی دارد. هم‌جواری این استان با دو کشور سر راه توسعه آن گذارده و موجب آن شده که این استان در مسیر توسعه اقتصادی کشور به حاشیه رانده شود. بی‌شک وجود افغانستان و پاکستان، بستر مناسبی را برای رواج فعالیت‌ها و مبادلات غیرقانونی در این منطقه به وجود آورده است. وجود مرزهای گسترده استان با کشورهای پاکستان و افغانستان، بدون عوارض بازدارنده و وابستگی‌ها و تعلقات قومی و طایفه‌ای، وضعیتی را مهیا ساخته است که ساکنان این استان به راحتی بتوانند باهم زبانان خود در این دو کشور ارتباط برقرار کنند. وانگهی، وجود مرزهای آبی با کشورهای حاشیه خلیج فارس و ارزانی کالا در این کشورها در مقایسه با کالاها مشابه موجود در بازارهای ایران – که ورودشان از مبادی قانونی ممنوع است و جز از طریق قاچاق و راه‌های غیرقانونی به کشور وارد نمی‌شود – سبب شده که سود هنگفتی نصیب قاچاقچیان

شود که این امر خود مشوقی برای گرایش بیشتر به چنین فعالیتهایی محسوب می‌شود. ضعف زیرساخت‌های لازم برای توسعه، مشکلات بخش کشاورزی، جوان بودن جمعیت، تقاضای فراوان برای مشاغل ساده و غیرتخصصی (به‌ویژه در بخش خدمات و ساختمان) و محدودیت این مشاغل را - که بخش عمده آن نیز نصیب افغان‌ها می‌شود- می‌توان از عوامل اصلی گرایش به قاچاق برشمرد. به‌طور خلاصه، قاچاق کالا عامل مهم امرارمعاش «چتربازان» مرزنشینان است و فقر مهم‌ترین عامل استمرار فعالیت غیرقانونی این گروه شده است. انگیزه‌های گرایش به قاچاق کالا در استان دلایل متعددی دارد که عمده‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

تفاوت فاحش قیمت در دو سوی مرز؛

سودجویی و منفعت‌طلبی مرتکبان؛

کمبود زمینه‌های اشتغال اعم از کشاورزی، دامداری، صنعتی و بالا بودن نرخ بیکاری؛

گسترده‌گی مرز و عدم کنترل بهینه و مطلوب آن؛

وضع نرخ‌های سود بازرگانی بسیار بالا برای کالاهای صادراتی؛

پایین بودن هزینه و ریسک قاچاق و مقرون‌به‌صرفه بودن آن؛

گسترده بودن ابعاد قاچاق کالا و ثمربخش نبودن سیاست‌های دولت در امر مبارزه؛

عدم نظارت کافی بر سیستم‌های توزیعی و واحدهای صدور مجوز؛

اولویت نداشتن مبارزه در برخی از دستگاه‌های متولی با توجه به تعدد وظایفی که بر عهده دارند؛

کمبود کالاهای موردنیاز مردم در داخل کشور یا پایین بودن کیفیت آن‌ها (سیاهی، ۱۳۹۶).

- قاچاق انسان

قاچاق انسان که به برده‌داری نوین معروف شده است، از مظاهر جرائم سازمان یافته فراملی است. ریشه‌ها، علل و عوامل مختلفی در قاچاق انسان دخیل است اما شرایط خاص کشورها از جمله جنگ، مشکلات و بحران‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، انقلاب‌ها، شورش‌ها، آرمان‌گرایی نسبت به آن‌سوی مرزها و ... مستقیم و غیرمستقیم در این پدیده دخیل است. ایران به دلیل موقعیت خاص جغرافیایی از جمله همسایگی با کشورهای نظیر افغانستان، پاکستان و کشورهای حاشیه خلیج غیره «در نظر بگیریم در آن صورت افغانستان یکی از کشورهایی خواهد بود که موضوع قاچاق انسان در آن درخور تأمل است. فارس و آسیای مرکزی متأثر از این پدیده و معضل است. اگر تعریف قاچاق انسان را «خارج یا وارد ساختن یا ترانزیت مجاز یا غیرمجاز فرد یا افراد از مرزهای کشور با اجبار و اکراه یا تهدید، خدعه، نیرنگ، سوءاستفاده و که این پدیده طی سال‌های متمادی، استان سیستان و بلوچستان را به‌عنوان یکی از استان‌های مرزی ایران با افغانستان با معضلات جدی روبرو کرده است. عوامل مختلفی از جمله جنگ‌های چریکی، روی کار آمدن طالبان، نبود دولت قانونی در سال‌های گذشته و نیز اشغال افغانستان از

سوی برخی کشورها باعث شده تا ایران در ۳۰ سال اخیر به محل امن و مناسبی برای مهاجرت و پناهندگی اتباع افغان مبدل شود. در افغانستان، وقوع جنگ‌های داخلی طولانی مدت و فقر شدید اقتصادی دو عامل مهمی است که در قاچاق انسان نقش عمده‌ای دارند. اشکال مختلف قاچاق انسان عبارت‌اند از: وارد کردن غیرقانونی اتباع افغانستان برای کار در ایران، که این اعمال به صورت سازمان‌دهی شده و در قالب قاچاق افغان‌ها توسط افراد و گروه‌های خاص انجام می‌شود و درازای ورود افراد وجوه قابل توجهی دریافت می‌گردد. همچنین بهره‌گیری از اتباع ایرانی و افغانی برای قاچاق مواد مخدر، ازدواج زنان ایرانی با اتباع افغانی که هم ازدواج آن‌ها عمدتاً به صورت غیرقانونی است و هم خروج اجباری آن‌ها از ایران و اسکان آن‌ها در افغانستان اغلب برخلاف میل آن‌ها توسط شوهرانشان انجام می‌شود. بسیاری از زنان وقتی وارد افغانستان می‌شوند به سرنوشت نامعلومی گرفتار می‌شوند (اعظمی و همکاران، ۱۳۹۱).

– قاچاق سوخت

پیدایش موضوع قاچاق سوخت در ایران از جمله در شرق کشور، به دنبال پیروزی انقلاب اسلامی و اشغال افغانستان توسط روس‌ها و متعاقباً مهاجرت گروه کثیری از مهاجرین افغانی به کشورمان برمی‌گردد. به طوری که سهولت رفت و آمدها و برقراری مراودات طرفین با یکدیگر سبب شد تا در شرق کشور خروج فرآورده‌های نفتی که به عنوان سرمایه‌های ملی تلقی می‌شود، حرص و طمع افراد سودجو را فراهم نماید. بررسی‌ها نشان می‌دهد تفاوت فاحش قیمت سوخت در دو سوی مرز یکی از عوامل مؤثر ایجاد انگیزه برای قاچاق سوخت است. از سوی دیگر نیاز مبرم و شدید سوخت در کشور افغانستان و وابستگی صد درصد آن کشور به سوخت وارداتی باعث شکل‌گیری عناصر سودجو و شبکه‌های سازمان یافته قاچاق در دو سوی مرز گردیده است و تشدید این امر زمانی خود را نمایان می‌سازد که کشور مقابل تمایلی به همکاری در مبارزه با قاچاق از خود نشان نمی‌دهد حتی به نظر می‌رسد که خودشان در برنامه‌ریزی و همکاری عوامل سودجو به دلیل دخیل بودن در منافع ملی شریک می‌باشند. از همه مهم‌تر کیفیت بالای سوخت ایران نسبت به دیگر کشورهای همسایه افغانستان نیز از دیگر عواملی است که باعث شده تقاضای بیشتری برای تهیه سوخت از ایران در دستور کار قاچاقچیان قرار گیرد. گزارشات منابع گوناگون نشان می‌دهد برآورد سطح نیاز مواد سوختی در افغانستان سالانه حدود ۲/۵ میلیون تن یعنی به طور میانگین روزانه حدود ۶۸۵۰ تن معادل ۸/۴ میلیون لیتر است. از این مقدار ۷۰ درصد را گازوئیل یعنی حدود ۱/۷۵ میلیون تن (هر تن حدود ۱۲۰۰ لیتر، روزانه حدود ۵/۷ میلیون لیتر)، ۲۰٪ را بنزین حدود ۵/۵ میلیون تن (هر تن حدود ۱۳۵۰ لیتر، روزانه حدود ۱/۸ میلیون لیتر) و ۱۰٪ را نفت سفید حدود ۲۵/۰ میلیون تن (هر تن حدود ۱۲۵۰ لیتر، روزانه حدود ۸۵۶ هزار لیتر) را شامل می‌شود (امینی، ۱۳۸۹).

به طور کلی، سوختی که از مبادی رسمی و غیررسمی کشورمان به افغانستان قاچاق می‌شود سالانه حدود ۶۰۰ هزار تن برآورد شده که روزانه معادل ۲ میلیون لیتر حدود ۲۵٪ سوخت مورد نیاز کشور افغانستان است. روش‌ها و نحوه انتقال سوخت به افغانستان علاوه بر اینکه حائز اهمیت است نقش اساسی را ایفا می‌کند. هم‌اکنون عمده قاچاق سوخت از طریق جاسازی در ظروف ۲۰ لیتری یا باک اتوبوس‌هایی که از مشهد و دیگر شهرهای مرکزی ایران به زابل و سایر شهرهای مرزی افغانستان تردد می‌کنند، صورت می‌گیرد. جایگاه‌های موجود در شهرهای

مناطق مرزی مثل زابل، نهبندان و ... نیز در این امر تأثیر به سزایی دارند. کامیون‌های حامل شدن بخشی از مدیران یا کارکنان دستگاه‌های دولتی در این زمینه و همچنین درگیر شدن بخش عمده‌ای از جمعیت فقیر استان با این موضوع از عوارض و پیامدهای معضل قاچاق سوخت در استان است (اعظمی و همکاران، ۱۳۹۱).

- حضور اتباع بیگانه غیرمجاز (ترددات اتباع بیگانه)

کالا به افغانستان نیز در انتقال سوخت قاچاق فعال می‌باشند. علاوه بر تبعات اقتصادی این معضل، مشکلاتی مانند: آلوده به جرأت می‌توان اظهار داشت استان سیستان و بلوچستان قربانی تبعات ناشی از اوضاع سیاسی و اجتماعی و اقتصادی دو کشور افغانستان و پاکستان به دلیل مهاجرت گسترده و بی‌حساب اتباع همسایه است به‌طوری‌که در برخی مناطق استان بافت جمعیتی به‌طور کلی تغییر یافته است. مهاجرت افغان‌ها به ایران سابقه ۳۰ ساله دارد. حتی قبل از این نیز مهاجرین افغان به‌صورت نیروی کار به ایران مهاجرت می‌کردند. تجاوز ارتش سرخ به افغانستان و همدردی دولت ایران با ملت افغانستان، قرابت‌های فرهنگی میان ایران و افغانستان و وضعیت سیاسی و اقتصادی خاص ایران باعث شد شمار زیادی از افغان‌های آواره، ایران را به‌عنوان خانه خود انتخاب کنند و در طول سالهایی که کشورشان در وضعیت نابسامان قرار داشت، در ایران بمانند. بنا به گفته مقامات ایران شمار افغان‌هایی که به ایران مهاجرت کرده‌اند زمانی به حدود ۳/۵ میلیون نفر می‌رسید. حضور اتباع بیگانه در منطقه منجر به مسائل جدیدی شده است که مهم‌ترین معضلات آن عبارت‌اند از: تغییر چشم‌انداز نوار مرزی و شکل‌گیری اجتماعات غیربومی در خاک ایران؛ مسائل جمعیتی جدید نظیر ازدواج با اتباع ایرانی و نیز تغییر نسبت‌های جمعیتی در مناطق مرزی؛ گسترش امراض مسری انسانی و دامی؛ قاچاق کالا و پول ایرانی به داخل افغانستان؛ قاچاق مواد مخدر و اسلحه به داخل ایران؛ گسترش ناامنی در مناطق شهری و روستایی نواحی مرزهای شرقی کشور؛ توسعه ناهنجاری‌های اجتماعی نظیر سرقت، قتل، جعل اسناد و ...؛ جاسوسی برخی افراد برای دولت افغانستان؛ تأمین نیروهای کار موردنیاز در مشاغل پست و کارگری (امینی و همکاران، ۱۳۸۹).

- حضور نیروهای خارجی در منطقه (تهدیدات خارجی)

حضور ایالات متحده در کشورهای پیرامون ایران برای به چالش کشیدن امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، همواره یکی از سیاست‌های اصلی آن در قبال ایران به‌ویژه در سال‌های اخیر بوده است. حضور، نفوذ و اقدامات قدرت‌های فرا منطقه‌ای به‌خصوص ایالات متحده آمریکا در کشورهای پاکستان و افغانستان به شیوه‌های مختلفی امنیت ملی و به‌ویژه امنیت مرزی را در جنوب شرق ایران مورد تهدید قرار داده است. مهم‌ترین اقدامات ضد امنیتی نیروهای فرا منطقه‌ای علیه ایران در مرزهای شرقی عبارت‌اند از:

الف- تأسیس ایستگاه‌های راداری مجهز به امکانات پیشرفته شوند و استراق سمع در مناطق مرزی: استفاده از فضای کشورها برای اقدامات جاسوسی و اطلاعاتی علیه کشور مجاور یکی از روش‌های مرسوم علیه امنیت ملی کشورها به شمار می‌رود. در حال حاضر کشورهای همسایه ایران دارای چنین موقعیتی هستند و قدرت‌های فرا منطقه‌ای مخالف نظام جمهوری اسلامی ایران سعی دارند تا با استفاده از فضای این کشورها به انجام اقدامات مخمل امنیت ملی ایران، از جمله جاسوسی و فعالیت‌های اطلاعاتی بپردازند. پایگاه‌های نظامی آمریکا در پاکستان تقریباً بدون استثنا در تأسیسات نظامی خارجی واقع شده‌اند. در این پایگاه‌ها پست‌های شنود و بازیابی عادی

کامپیوتری قرار دارند که استراق سمع‌های خام را به ستاد فرماندهی NSA در فورت جورج مید، مریلند یا به پایگاه جاسوسی مهم، NSA یا RAF مینویت هیل که در اسکله نزدیک هاروگیت، در یورکشایر شمالی واقع در انگلیس استقرار یافته، انتقال می‌دهند. نمونه دیگر استقرار واحدهای شنود و هشدارهای صنایع نظامی «رافائل» در مناطق مرزی پاکستان با ایران است (اعظمی و همکاران، ۱۳۹۱).

ب- تأسیس پایگاه‌های نظامی در مناطق مجاور مرزی: برنامه‌ریزی برای تأسیس پایگاه‌های جدید توسط آمریکا در کشورهای منطقه در راستای استراتژی جهانی وزارت دفاع آمریکا، «تأسیس پایگاه‌های نظامی کوچک و حمایت از جزایر باثبات در مناطق مسئله‌دار صورت می‌گیرد. ایجاد پایگاه‌ها و اجاره فرودگاه‌های نظامی توسط آمریکا در مناطق مرزی پاکستان با ایران در راستای همین استراتژی‌ها قابل توجیه است. دولت پاکستان علی‌رغم مخالفت دولت ایران، فرودگاه شهر «نوکندی» را که در فاصله ۱۳۰ کیلومتری مرز شهرستان «میرجه» در استان سیستان و بلوچستان است. به آمریکایی‌ها واگذار کرده است. نیروی هوایی آمریکا، به بهانه اشراف پروازی و هوایی خواستار واگذاری این فرودگاه شده بود (اعظمی و همکاران، ۱۳۹۱).

ج- تجهیز و اعزام تیم‌های عملیاتی مخالفین جمهوری اسلامی باهدف ایجاد اغتشاش و ناامنی به‌ویژه در مناطق مرزی: یکی دیگر از شیوه‌های ضد امنیتی کشورهای فرا منطقه علیه ایران حمایت، تجهیز و تسلیح گروه‌های مخالف نظام در جهت انجام عملیات تروریستی و مخمل امنیت در مناطق مرزی است. به‌عنوان نمونه می‌توان به حمایت‌های مادی، تسلیحاتی، اطلاعاتی آمریکا از گروه تروریستی جندالله به رهبری عبدالمالک ریگی اشاره کرد که در پرتو ضعف حاکمیت کشور پاکستان در ایالت مرزی بلوچستان حضور داشته و بارها با عبور از مرز به اقدامات تروریستی و حشیانه‌ای علیه مردم غیرنظامی منطقه دست‌زده‌اند. روش‌های آموزش امنیت (شنود) تلفنی، رایانه و روش‌های چگونگی به‌کارگیری ابزار و فن‌آوری لازم در سطوح وسیع از جمله همکاری‌های سیا در جهت حمایت از گروه جندالله بیان شده است (اعظمی و همکاران، ۱۳۹۱).

د- جنگ روانی و تبلیغاتی در مناطق مرزی به‌منظور افزایش شکاف‌های قومی، مذهبی و سیاسی: تشدید اختلافات مذهبی- قومی باهدف شعله‌ور ساختن درگیری‌های قومی- مذهبی در منطقه مرزی بلوچستان از سوی دو جریان مختلف هدایت می‌شود. جریان اول، سازمان‌های امنیتی و اطلاعاتی کشورهای غربی همچون آمریکا و رژیم صهیونیستی هستند که با استفاده از برخی ضعف‌ها و کاستی‌ها سعی در ایجاد اختلافات قومی- مذهبی در منطقه را دارند و تا حدی نیز در این امر توفیق داشته‌اند. اما جریان دومی که در مناطق شرقی کشور بر کوره اختلافات مذهبی می‌دمند، نحله فکری و عقیدتی منحرفی است که تحت عنوان وهابیت و سلفی‌گری از آن یاد می‌شود و گروه‌های متحجر و واپس‌گرای طالبان و سپاه صحابه، نمادی از این جریان محسوب می‌شوند.

رودخانه هیرمند با حوضه آبریز ۱۵۰۰۰۰ کیلومترمربع از کوه بابا در افغانستان سرچشمه می‌گیرد و پس از طی ۱۰۵۰ کیلومتر به دریاچه هامون در منطقه سیستان ایران می‌ریزد. بخش سفالی هیرمند، تشکیل‌دهنده دلتای رودخانه در ناحیه سیستان است. اختلاف بر سر استفاده از آب رودخانه هیرمند بین ایران و افغانستان از زمان شکل‌گیری مرزهای شرقی ایران با دخالت انگلیسی‌ها آغاز شده است. در نیمه دوم قرن نوزدهم با اوج گرفتن اختلافاتی که در نواحی شرقی ایران بین حکام محلی تابع ایران و افغانستان بر سر مسائل مرزی به وجود آمده بود،

دو کشور بر اساس معاهدات جداگانه ای که با انگلستان داشتند، حل این مسائل را به حکمیت دولت بریتانیا سپردند. دولت بریتانیا، ژنرال فردریک گلدانمید را مأمور رسیدگی به این مسئله کرد. گلدانمید با تحقیق و بررسی سرحدات سیستان در ۱۹ اوت ۱۸۷۲ م. (۱۲۵۱ ه.ش.) رأی خود را در تهران صادر کرد. رأی گلدانمید به‌طور کامل به مسئله مشخص کردن مرز دو کشور اختصاص داشت که بر اساس آن گلدانمید منطقه سیستان را به دو بخش «سیستان درونی» و «سیستان بیرونی» تقسیم کرد. او «سیستان بیرونی» که بخش بزرگتر و وسیع‌تر را در برمی‌گرفت به افغانستان داد و بخش «سیستان درونی» و قسمت کوچک‌تر را به ایران اختصاص داد. رود هیرمند از نظر شاخص‌های هیدروپلیتیکی، در بین رودهای مرزی ایران رودی است که مصب آن، نواحی داخلی ایران است و از این نظر با سایر رودهای مرزی ایران متمایز است. این رود به‌عنوان دهمین رود بزرگ آسیا، منبع اصلی تأمین آب دریاچه هامون و منطقه سیستان است. در سال‌های اخیر، قطع آب رود هیرمند مهم‌ترین موضوع در ارتباط با رودهای مرزی ایران بوده است. یکی از علل اصلی قطع آب هیرمند به‌ویژه در گذشته‌های تاریخی، دیدگاه رهبران سیاسی افغانستان بوده است. تصور مالکیت مطلق و این که این رود یک رود داخلی است، بیش عمده و حاکم بر این رود از سوی آنان بوده است. در حال حاضر نیز با توجه به توافقات رسمی به‌عمل آمده بین مقامات رسمی دو کشور، افغانستان کنترل انحصاری خود را بر مالکیت این رود ادامه داده و به معاهده‌های بین‌المللی در خصوص رودهای بین‌المللی بی‌توجه است (بای، ۱۳۸۴). به‌طور کلی مهم‌ترین پیامدهای امنیتی قطعی آب رودخانه هیرمند بر منطقه سیستان عبارت‌اند از:

گسترش قاچاق کالا، قانون‌گریزی و اشتغال به مشاغل غیرقانونی از جمله متداول‌ترین پیامدهای اجتماعی-امنیتی خشکسالی در منطقه سیستان است. حذف فرصت‌های شغلی مولد و نبود زمینه اشتغال در سایر بخش‌ها به‌خصوص صنعت، هامون در این میان تأثیر فراوانی در ایجاد تسهیلات برای قاچاقچیان داشته است. به این مهم می‌بایست ناامنی حاصل از افزایش سرقت و زورگیری، شرارت و راهزنی مسلحانه، آدم‌ربایی و حمل مواد مخدر در قالب کاروان‌های مسلح و ... را که حجم قابل‌توجهی از جوانان بیکار را به مشاغل غیرقانونی مانند قاچاق کالا و سوخت سوق داده است. بستر هموار و خشکیده صرفاً توسط عده معدودی انجام پذیرفته؛ لیکن تبعات ناحیه‌ای، منطقه‌ای و حتی بین‌المللی فراوانی به همراه دارد، اضافه نمود. به‌طوری‌که از سال ۱۳۸۸ با انسداد فیزیکی مرز، امکان حداقلی اشتغال و تأمین درآمد برای انبوهی از جوانان بیکار که از طریق فعل غیرقانونی حمل کالا و قاچاق سوخت امرارمعاش می‌نمودند، محدود گردید. این در شرایطی است که هیچ‌گونه امکان اشتغال رسمی در سطح منطقه سیستان مهیا نبوده و محدود اقدامات دولت، کفایت خیل عظیم بیکاران را نمی‌نماید. چنین مسئله‌ای ناحیه را آستان ناامنی مضاعف از طریق افزایش روی‌آوری به فعالیت‌های مخل امنیت مانند دزدی، زورگیری، شرارت، آدم‌ربایی و ... ساخته است (قاسم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۶).

۴- جمع بندی و تفسیر نتایج

امروزه مناطق مرزی، یکی از نقاط حساس کشور به شمار می‌روند. شناخت تأثیر عوامل اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی بر امنیت این مناطق از اساسی‌ترین نکات در درک آسیب‌پذیری‌های امنیتی به‌منظور جلوگیری از هرگونه تنش و کنش‌های ضد امنیتی به شمار می‌رود. در این راستا استان سیستان و بلوچستان از استراتژیک‌ترین

استان‌های کشور از حیث امنیتی و مرزی است که با چالش‌های عدیده‌ای در خصوص مسائل امنیتی، سیاسی و مرزی مواجه است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که چالش‌های امنیتی در مرزهای استان سیستان و بلوچستان هم متأثر از ابعاد داخلی و هم ابعاد خارجی است. استان سیستان و بلوچستان در مرزهای جنوب شرقی کشور، در چند سال اخیر به یکی از ناامن‌ترین استان‌های کشور تبدیل شده است. توسعه نیافتگی، حاشیه‌ای و دور بودن از مرکز، آمیخته بودن جمعیت شیعه و سنی، فعالیت گروه‌های مسلح بلوچ، مرزهای طولانی با کشورهای پاکستان و افغانستان، رواج قاچاق سودآور مواد مخدر، نارضایتی اهالی از مسئولان محلی و حکومت مرکزی و دسترسی آسان به سلاح‌های غیرمجاز، همگی از عواملی معرفی شده‌اند که در تضعیف امنیت این استان مؤثرند. هرچند این منطقه همواره امنیت شکننده‌ای داشته، اما از سال ۱۳۸۴ با گروگان‌گیری و قتل و ترورهای گروه‌های تروریستی (مانند گروه جندالله)، این استان به درگیری بزرگ برای مقامات امنیتی و قضایی کشور تبدیل شده است. امنیت در این منطقه از کشور، نیازمند به همکاری متقابل است و بازدارندگی از تهدیدات برای تقویت امنیت مناطق جنوب شرق از طریق رایزنی و همکاری با کشورهای همسایه (پاکستان و افغانستان) امکان‌پذیر است که در این راستا، امنیت مناطق مرزی در کشور به معنای امنیت اجتماعات انسانی در داخل مرزهاست. مناطق بی‌ثبات هم‌جوار ایران به‌خصوص در مرزهای جنوب شرقی باعث چالش‌های راهبردی شده و عدم رشد فرآیند دموکراسی و ناپایداری حکومت‌های پیرامونی و گسترش اقتدار قومی آن‌ها و نیز وجود بزرگ‌ترین قطب تولید مواد مخدر و انواع قاچاق‌ها در مرزهای شرقی و جنوب شرقی بر آسیب‌پذیری مرزهای جغرافیایی و امنیتی ایران در استان سیستان و بلوچستان افزوده است. یکی از مهم‌ترین مختصات امنیتی عمیق راهبردی خارجی، جمهوری اسلامی ایران، افزایش منازعات مسلحانه فرقه‌ای و گروه‌های تروریستی است، به‌طوری‌که برخی گروه‌های وهابی و سلفی با سازمان‌دهی تشکل‌های سیاسی- نظامی سلفی به‌صورت مستقیم در ترتیبات امنیتی منطقه‌ای وارد شده‌اند که بیشتر از ابزار و شیوه‌های مبارزاتی غیرقانونی مانند عملیات انتحاری، بمب‌گذاری، گروگان‌گیری، قتل و ... استفاده می‌کنند. مهم‌ترین رویکردهای امنیتی در برقراری امنیت در مرزهای سیستان و بلوچستان:

مقابله با ترانزیت مواد مخدر و عبور آن از مرزهای تحت کنترل ایران.

تلاش فراوان در جهت تأمین امنیت منطقه شرقی و کاهش شرارت در این مناطق.

ارائه کمک‌های اقتصادی به دولت افغانستان برای بهبود زیرساخت‌ها و کمک به توسعه اقتصادی این کشور.

فعال‌سازی مسیر تجارت شرق به غرب.

خارج کردن مرز از رویکرد امنیتی به‌سوی رویکرد توسعه‌ای، اقتصادی و فرهنگی.

رواج و گسترش تلاش‌های عینی در کاهش محرومیت‌های مناطق مرزی.

اجرای طرح‌های توسعه اقتصادی مناسب با جغرافیای مرزی منطقه.

آگاهی بخشی عمومی شهروندان مرزی در مورد تهدیدات فراملی و بیگانگان در منطقه.

افزایش ضریب امنیتی در جهت گسترش سرمایه‌گذاری سرمایه‌گذاران در منطقه.

افزایش رفاه مرزنشینان و به دنبال آن گسترش میزان همگرایی ملی در میان آن‌ها.

تقویت پایگاه‌های مردمی (تقویت روحیه هم‌گرایی و ملی‌گرایی) در مناطق مرزی دارای اقلیت‌های قومی- مذهبی.

استقرار تجهیزات و امکانات تسلیحاتی، ارتباطی و خدماتی متناسب با شرایط فیزیکی و جوی مناطق مرزی.

توسعه محورهای مواصلاتی و عمرانی نقاط مرزی در جهت رساندن خدمات و امکانات به مناطق مرزی.

کمک به شکل‌گیری دولت‌های باثبات و توسعه‌یافته در افغانستان و پاکستان.

آسیب‌شناسی سیاست‌های دوگانه پاکستان در قبال جریان‌های افراط‌گرای فرقه‌ای.

پیگیری حقوقی حقایق ایران از هیرمند و الزام کشور همسایه به رعایت آن در جهت کاهش اثرات خشکسالی و همچنین پیشگیری از تعمیق آن با توجه به تلاش افغانستان برای احداث تأسیسات بیشتر بر روی هیرمند.

مراجع

- ✓ اخباری، محمد؛ نامی، محمدحسن (۱۳۸۸). "جغرافیای مرز با تأکید بر مرزهای ایران"، تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- ✓ اعظمی، هادی؛ خلیلی، محسن؛ دهمرده، معصومه (۱۳۹۱). "بررسی و تحلیل چالش‌های امنیتی مرزهای استان سیستان و بلوچستان"، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت؛ چالش‌ها و رهیافت‌ها، زاهدان، <https://civilica.com/doc/179106>
- ✓ امینی، علی‌رضا (۱۳۸۹). "بررسی عوامل تنش‌زا در مرزهای شرقی کشور جمهوری اسلامی ایران"، پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی.
- ✓ بای، یار محمد (۱۳۸۴). "هیدروپلیتیک رودهای مرزی، مؤسسه فرهنگی و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر"، تهران: انتشارات مؤسسه ابرار معاصر.
- ✓ بیات، بهرام (۱۳۸۸). "جامعه‌شناسی احساس امنیت"، انتشارات امیرکبیر، تهران.
- ✓ پورخسروانی، انیس (۱۳۸۲). "مجموعه مقالات همایش بین‌المللی امنیت انسانی در غرب آسیا"، دانشگاه بیرجند.
- ✓ حسین پور، فرهاد؛ کشاورز، بهزاد (۱۳۹۷). "آسیب‌شناسی سیاست‌های توزیع فعلی بنزین در استان سیستان و بلوچستان و ارائه راه‌حل"، کنفرانس بین‌المللی مدیریت و مهندسی صنایع در عصر نوین، تهران، <https://civilica.com/doc/868253>
- ✓ حسینیان، عیسی؛ زبینه کپته، عدالت؛ عاطفی، حسن (۱۳۹۹). "تحلیل عوامل تأثیرگذار بر علائق ژئوکالچر در دو سوی مرز ارس"، همایش علمی پژوهشی مرز، مناسبات اجتماعی و توسعه فرهنگی، سمنندج، <https://civilica.com/doc/1170355>
- ✓ ره پیک، سیامک، (۱۳۸۶)، "نسبت امنیت فردی و امنیت عمومی، فصلنامه امنیت عمومی"، شماره ۱ و ۲.

- ✓ سپاهی، فاطمه (۱۳۹۶). "بررسی علل قاچاق مواد مخدر در مرزهای ایران و پاکستان و ارائه راهکار برای مبارزه با این جرم"، اولین همایش بین‌المللی فقه و حقوق، وکالت و علوم اجتماعی، همدان،، <https://civilica.com/doc/674254>
- ✓ سهرابی، منصوره، (۱۳۸۸)، "تبیین ماهیت جرم افساد فی الارض و بررسی مصادیق آن"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه الزهرا.
- ✓ عارفیان، غلامرضا؛ خسروی مریول، محسن (۱۳۹۶). " مفهوم جرم از منظر حقوق و فقه"، <https://civilica.com/doc/628766>
- ✓ قاسم‌زاده بجندی، پرویز و یعقوبی، غلامحسین و قاسم‌زاده بجندی، احمد و اسدی، میثم (۱۳۹۶). "بررسی جرائم تروریستی در مناطق مرزی استان سیستان و بلوچستان و ارائه راهکارهای پیشگیرانه (با تأکید بر عناصر و مؤلفه‌های عینی و ذهنی)"، همایش ملی پیشگیری از جرم در قلمرو مطالعات حقوق کیفری، علوم اجتماعی و انتظامی، کرج،، <https://civilica.com/doc/852745>
- ✓ میوه‌یان، میلاد. (۱۳۹۷). "جرائم علیه امنیت"، اولین همایش بزرگ مطالعات و پژوهش‌های علمی علوم انسانی، تهران،، <https://civilica.com/doc/946234>